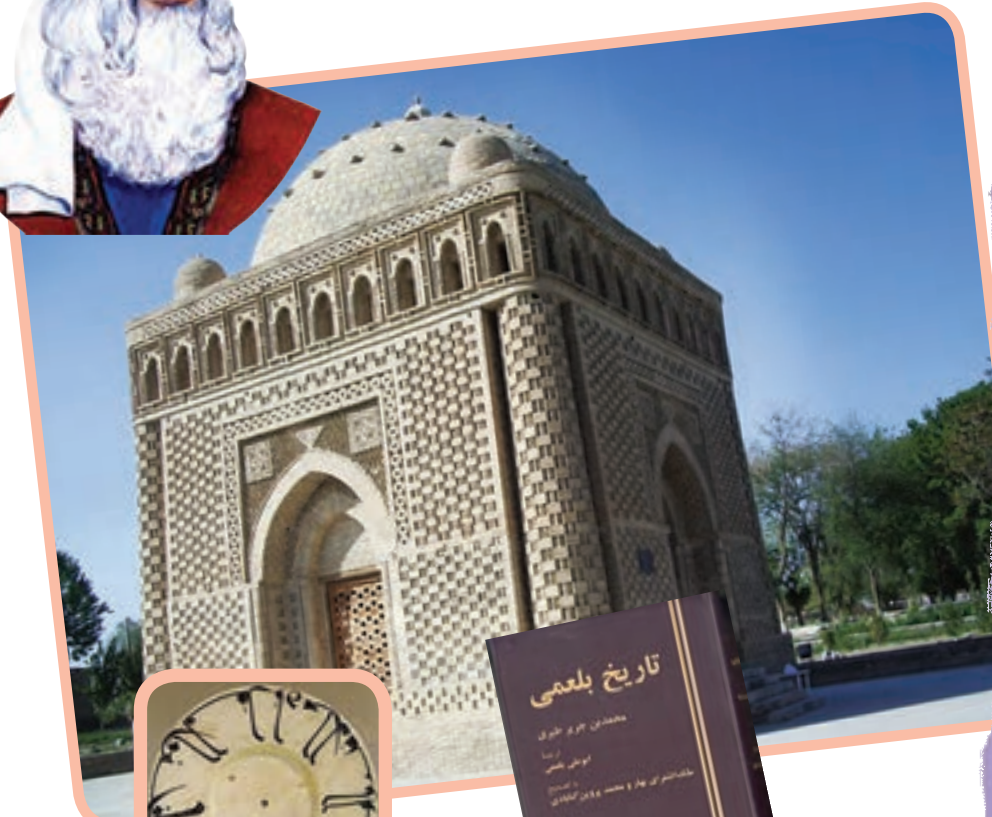


عصری تازه در تاریخ ایران

فصل ۶



پس از ظهور دین اسلام در شبه جزیره عربستان، طولی نکشید اسلام به سرزمین ما نیز رسید و حکومت ساسانیان سقوط کرد و دوران تازه‌ای در تاریخ ایران شروع شد. مردم ایران به تدریج و با آغوش باز اسلام را پذیرفتند و سهمی بزرگ در شکل‌گیری و گسترش تمدن اسلامی به عهده گرفتند.

ایرانیان مسلمان، آثار ارزشمندی در زمینه‌های معارف اسلامی، علوم انسانی، علوم تجربی، ادبیات، هنر و معماری به وجود آوردند و به جهانیان تقدیم کردند.

شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، بی‌می‌برید:

- ۱- چرا حکومت ساسانی سقوط کرد؟
- ۲- اوضاع سیاسی ایران در آغاز دوره اسلامی چگونه بود؟
- ۳- ایرانیان چرا و چگونه مسلمان شدند؟
- ۴- نقش ایرانیان مسلمان در شکل‌گیری و گسترش تمدن اسلامی چه بود؟



به نام خداوند بخشنده مهربان
از محمد فرستاده خدا به خسرو بزرگ ایران

«درود بر آن که پیرو هدایت شود و به خدا و پیغمبر او ایمان آورد و شهادت دهد که خدایی جز خدای یکتا نیست. من پیامبر خدا به سوی همه جهانیانم تا آنان را بیم دهم. اسلام بیاور تا سالم بمانی و اگر روی گردانی، گناه مجوسان [زرتشتیان] به گردن تو است.»

منبع: تاریخ طبری

○ متن نامه پیامبر ﷺ به خسرو پرویز

با ورود اعراب مسلمان به کشور ما و فروپاشی حکومت ساسانی، دوره ایران باستان به پایان رسید و عصر جدیدی در تاریخ ایران آغاز شد.

ایران در آستانه حمله اعراب مسلمان

هنگام ظهور اسلام در شبه جزیره عربستان، خسرو پرویز بر ایران، حکومت می کرد. او دعوت پیامبر ﷺ را برای قبول اسلام نپذیرفت. وقتی خسرو پرویز به دست پسر خود به قتل رسید، رقابت و دشمنی در درون دربار ساسانی، بیشتر شد؛ به طوری که در مدت چهار سال، بیش از ده نفر بر تخت شاهی نشستند.

شورش های فرماندهان و دخالت آنها در رقابت های سیاسی، روحیه سپاهیان را تضعیف کرده و توان جنگی آنان را کاهش داده بود. مردم نیز به دلیل وجود نظام طبقاتی، بی عدالتی ها و تبعیض های اجتماعی و مالیات های سنگین، از حکومت ساسانیان ناراضی بودند.

در اواخر دوره ساسانی، بر اثر طغیان رودهای دجله و فرات و شکسته شدن سدها، بخش های وسیعی از زمین ها و مزارع حاصلخیز در بین النهرین که منبع درآمد مهمی برای حکومت بود، از بین رفت. قحطی* و شیوع بیماری های طاعون و وبا، اوضاع را بدتر کرد.



○ خسرو پرویز نامه پیامبر اسلام را دریافت کرد.

فتح ایران و سقوط ساسانیان

ابوبکر خلیفه اول، فرمان حمله به مرزهای حکومت ساسانیان و امپراتوری روم شرقی را صادر کرد. اعراب مسلمان که روانه مرزهای ایران شده بودند، مناطقی از بین‌النهرین (سواد) را تصرف کردند. در زمان خلافت عمر، بخش اعظم ایران به دست اعراب مسلمان فتح شد. وی در آغاز خلافتش، سپاه بزرگی را به سوی ایران فرستاد. ارتش ساسانی در نبرد «قادسیه» از سپاه مسلمانان که روحیه بالاتر و انگیزه بیشتری داشت، شکست خورد. در این جنگ، رستم فرخ زاد، فرمانده سپاه ساسانی کشته شد و مدتی بعد تیسفون پایتخت ساسانیان با غنائم بسیار به تسخیر اعراب درآمد.



چند سال بعد، در نبردی که در «نهایند» (در نزدیکی همدان) رخ داد، ضربه نهایی بر بیکر ارتش ساسانی وارد شد، به طوری که یزدگرد سوم، آخرین پادشاه ساسانی، دیگر نتوانست سپاهی را برای مقابله با اعراب مسلمان گردآوری کند. پس از جنگ نهایند، شهرها و ولایات ایران، یکی پس از دیگری، به تصرف اعراب درآمدند. سرانجام با ورود اعراب به خراسان، یزدگرد سوم به دست آسیابانی در مرو به قتل رسید (۳۱ ق) و امپراتوری ساسانی که بیش از چهارصد سال بر ایران فرمانروایی کرده بود، به پایان رسید.

فعالیت

۱- کاربرگه شماره (۷)، نمودار علت و معلول را در کلاس انجام دهید.

ایران در زمان امویان و عباسیان

الف) دورهٔ خلافت امویان (بنی‌امیه): امویان حکومت خود را بر پایهٔ خشونت و ظلم بنا نهادند و چندان به دستورات دینی پای بند نبودند.

در آن دوره اشراف و سران قبایل عرب، بر بیشتر ولایات ایران، حکومت می‌کردند. مرکز خلافت امویان در شهر شام (دمشق امروزی) بود.



بنی‌امیه به قوم و نَسَب خود، فخرفروشی می‌کردند. آنان برخلاف نظر قرآن که برتری انسان را به تقوا و پرهیزگاری می‌داند، قوم عرب را برتر و شریف‌تر از سایر اقوام می‌پنداشتند. در آن دوره، اقوام غیرعرب از جمله ایرانیان مورد تحقیر و توهین قرار می‌گرفتند و اجازه نداشتند مقام و منصب‌های مهم، مانند حکومت ولایات یا فرماندهی سپاه را عهده‌دار شوند. در دوران بنی‌امیه، علاوه بر امام حسن و امام حسین، امام سجاد و امام محمد باقر (علیه‌السلام) نیز به شهادت رسیدند و شیعیان، آزار و اذیت فراوانی را تحمل کردند.

مردم ایران که از ظلم و ستم و قوم‌گرایی امویان به‌ستوه آمده بودند، از هر فرصتی برای مخالفت و مبارزه با حکومت اموی، استفاده می‌کردند. ایرانیان در بسیاری

○ صحنه‌ای از مجموعهٔ تلویزیونی تاریخی به نام مختارنامه؛ آیا شما این مجموعه را دیده‌اید؟

از قیام‌ها و شورش‌هایی که علیه امویان به‌وقوع پیوست، حضور مؤثری داشتند. برای مثال وقتی «مختار ثقفی» در کوفه به خونخواهی امام حسین (علیه‌السلام) و یارانش قیام کرد، ایرانیان با شور و شوق به او پیوستند.

ب) دورهٔ خلافت عباسیان (بنی‌عباس): خاندان عباسیان از مخالفان بنی‌امیه بودند. در اواخر حکومت اموی، آنها نمایندگانی را به نقاط مختلف ایران از جمله خراسان فرستادند و مردم را به قیام علیه بنی‌امیه و حکومت یکی از افراد خاندان پیامبر ﷺ دعوت کردند، اما نمی‌گفتند منظورشان از آن فرد چه کسی است. ایرانیان مسلمان و به‌ویژه خراسانیان، دعوت عباسیان را پذیرفتند. سرانجام ابومسلم، سردار ایرانی در خراسان قیام کرد. او موفق شد امویان را شکست دهد و سَفَّاح* از خاندان عباسیان را به خلافت برساند. منصور، خلیفهٔ دوم عباسی، شهر بغداد را بنا کرد و آن را مرکز خلافت عباسیان قرار داد. عباسیان نیز در ظلم و ستم، دست کمی از امویان نداشتند. خلفای عباسی از جمله منصور، هارون الرشید و متوکل، امامان شیعه را به سبب مبارزه با ظلم و ستم، به زندان انداختند و به شهادت رساندند. آنها نیز همچون امویان در کاخ‌ها به خوشگذرانی می‌پرداختند.

خلفای عباسی بر خلاف امویان از ایرانیان در سمت‌های مهمی چون وزارت و فرماندهی سپاه و حکومت شهرها، استفاده می‌کردند. البته بسیاری از ایرانیانی که به خدمت خلافت عباسی درآمدند، سرنوشتی تلخ و ناگوار داشتند؛ چنانکه منصور عباسی ناجوانمردانه ابومسلم خراسانی را به قتل رساند.



○ جعفر برمکی پسر یحیی برمکی

برمکیان نیز که از خاندان‌های مشهور ایرانی بودند، به سرنوشت ابومسلم دچار شدند. این خاندان در زمان خلافت هارون، عهده‌دار وزارت و حکومت ولایات شدند و نفوذ و قدرت فراوان کسب کردند. خلیفه ناگهان بر آنان خشم گرفت و دستور داد آنها را از قدرت برکنار و زندانی کنند و به قتل برسانند.



فعالیت

- ۲- همفکری کنید و بگویید چرا خلفای عباسی آن‌گونه با ابومسلم و برمکیان، رفتار کردند؟
- ۳- روی نقشه، به قلمرو حکومت بنی‌عباس دقت کنید و بگویید شامل کدام سرزمین‌ها بوده است. دور شهری که مرکز خلافت بنی‌عباس بوده، خط بکشید.
- ۴- الف) به نظر شما شباهت‌های عمده حکومت امویان و حکومت عباسیان چه بود؟
ب) تفاوت آنها در برخورد با ایرانیان چه بوده است؟

در قرن سوم هجری، خلافت عباسی رو به ضعف نهاد. در چنین شرایطی بود که به تدریج حکومت‌هایی در نقاط مختلف ایران شکل گرفت و تجزیه قلمرو پهناور خلافت آغاز شد.

ایرانیان مسلمان می‌شوند

به گفته برخی از مورخان، سلمان فارسی نخستین ایرانی بود که در مدینه به حضور حضرت محمد ﷺ رسید و به دین اسلام مشرف شد. سلمان در جنگ احزاب (خندق) حضور داشت و پیشنهاد کرد برای دفاع از شهر مدینه در مقابل حمله مشرکان، خندقی حفر شود. پیامبر درباره او فرمود: «سلمان از اهل بیت ماست». سلمان همچون مقداد، ابوذر و عمار، از جمله یاران باوفای امام علی (علیه السلام) بود. حاکمان ایرانی یمن نیز در زمان رسول خدا به مدینه رفتند و به دین اسلام ایمان آوردند. مردم ایران که در عصر باستان یکتاپرست بودند پس از درک پیام اسلام، داوطلبانه این دین را پذیرفتند. پیام اسلام،



○ حرم حضرت شاه چراغ (علیه السلام)

برابری و برادری بود؛ این پیام برای مردم ایران که از امتیازات طبقاتی اشراف ناخشنود بودند، جذابیت فراوانی داشت. علاوه بر آن، اخلاق و رفتار پیامبر ﷺ و امامان شیعه، نقش مهمی در علاقه‌مندی ایرانیان به دین اسلام داشت. امام علی (علیه السلام) در دوران حکومت خود هیچ برتری و امتیازی برای اعراب، نسبت به غیر اعراب در نظر نمی‌گرفت. از این رو، ایرانیان علاقه و ارادت خاصی به آن حضرت و فرزندان او پیدا کردند. حضور امام رضا (علیه السلام) و خواهرش حضرت معصومه (علیها السلام) و برادرش حضرت شاه چراغ (علیه السلام) و دیگر امامزادگان در ایران، تأثیر زیادی بر توجه و گرایش مردم ایران به دین اسلام داشت.



○ ضریح حرم حضرت معصومه (علیها السلام)

عصر طلایی فرهنگ و تمدن ایرانی – اسلامی

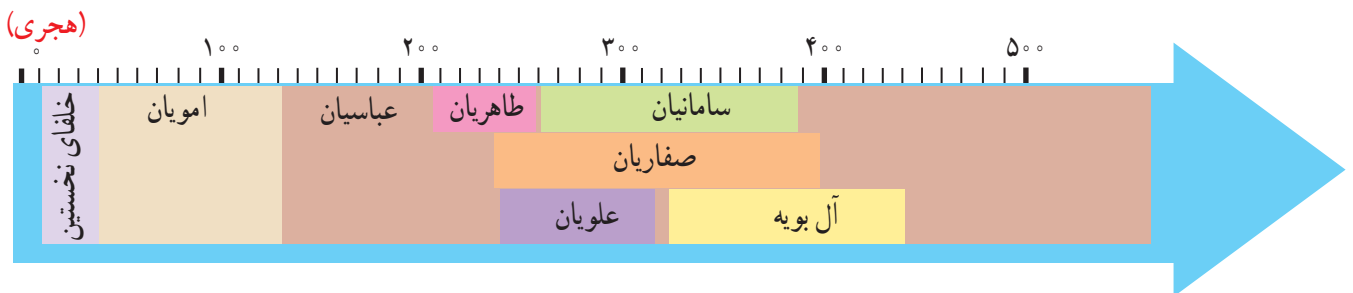
درس ۱۲

ایرانیان مسلمان به پشتوانه فرهنگ و تمدن باستانی خود، کمک بسیاری به شکل‌گیری و شکوفایی فرهنگ و تمدن اسلامی کردند.

تأسیس سلسله‌های ایرانی

خلافت عباسیان پس از یک قرن فرمانروایی، ضعیف شد و خلفا نمی‌توانستند قلمرو پهناور خود را به خوبی اداره کنند. از این رو، شرایط مناسبی برای تشکیل سلسله‌های ایرانی به وجود آمد. این سلسله‌ها نقش و سهم زیادی در رونق و شکوفایی فرهنگ و تمدن ایرانی – اسلامی داشتند.

سلسله‌های طاهریان، صفاریان، علویان، سامانیان و آل بویه، مهم‌ترین سلسله‌های ایرانی بودند که در فاصله قرن‌های سوم تا پنجم هجری بر بخش‌هایی از ایران حکومت می‌کردند. این سلسله‌ها به جز علویان طبرستان، ریشه و تبار ایرانی داشتند. آنها به تدریج به تسلط عباسیان بر ایران پایان دادند.



چگونگی به قدرت رسیدن این سلسله‌ها و روابط آنها با خلافت عباسیان متفاوت بود. برخی از این سلسله‌ها مانند طاهریان و سامانیان با فرمان خلفای عباسی به قدرت رسیدند و با تأیید آنها به حکومت خود ادامه دادند. طاهر ذوالیمینین*، بنیانگذار سلسله طاهریان به فرمان مأمون خلیفه عباسی به حکومت خراسان منصوب شد. امیر اسماعیل سامانی، مؤسس سلسله سامانیان نیز با تأیید خلیفه عباسی به حکومت رسید، این دو سلسله روابطی دوستانه با خلافت عباسیان برقرار کردند و امیران این سلسله‌ها معمولاً نسبت به خلفا اظهار وفاداری و فرمانبری می‌کردند. البته طاهریان و سامانیان در اداره امور قلمرو خود مستقل بودند و اجازه نمی‌دادند نمایندگان خلیفه در امور داخلی آنان دخالت کنند. برخلاف این دو، بنیانگذاران سلسله‌های صفاریان، علویان طبرستان و آل بویه، بی‌آنکه اجازه و فرمانی از خلفای عباسی بگیرند، حکومت خود را برپا کردند. یعقوب لیث، مؤسس سلسله صفاریان با پشتیبانی مردم سیستان و به خصوص گروه عیاران* به قدرت دست یافت. روابط صفاریان با خلافت عباسی، خصمانه بود. یعقوب لیث صفاری علاوه بر آنکه حکومت طاهریان را برانداخت، به عراق نیز لشکرکشی کرد و قصد داشت بغداد را تصرف کند، اما از سپاه خلیفه شکست خورد. او در فکر جبران این شکست بود اما بیماری و مرگ فرصت جنگی دیگر را با خلیفه به وی نداد.

خلفای عباسی دشمن علویان طبرستان بودند؛ زیرا علویان پیرو مذهب شیعه بودند و حکومت عباسیان را به رسمیت

نمی‌شناختند و از آنان اطاعت نمی‌کردند. رابطهٔ سلسلهٔ آل بویه با عباسیان به گونه‌ای دیگر بود. چون آل بویه بغداد را تصرف کردند و خلفای عباسی را تحت نفوذ و سلطهٔ خود گرفتند.

قلمرو سامانیان



○ تندیس یعقوب لیث صفاری در دزفول



کتاب تاریخ سیستان از کتاب‌های کهن به زبان فارسی است که در قرن پنجم تا هفتم هجری نوشته شده است. به چند سطر از کتاب توجه کنید:

یعقوب لیث بسیار می‌گفت که دولت عباسیان را بر نیرنگ و مکر بنا کرده‌اند، دیدم که با ابوسلمه، ابو مسلم، برکیان و فضل بن سهل که به آن دولت خدمت و نیکی می‌نمودند چه کردند. مبادا کسی به آنها اعتماد کند.



صفحه ۲۶۸-۲۶۷

فعالیت

- ۱- با توجه به متن درس، آیا سلسله‌های ایرانی از نظر رابطه با خلافت عباسی و چگونگی به قدرت رسیدن، مانند هم بودند؟ مثال بزنید.
- ۲- متنی را که از کتاب تاریخ سیستان انتخاب شده بخوانید. از این متن به چه نکاتی دربارهٔ رابطهٔ صفاریان با خلافت عباسی پی می‌برید؟

قلمرو آل بویه (۷۴۴-۲۲۳ق)



- راهنما**
- قلمرو اصلی آل بویه
 - مناطق تحت نفوذ در برخی سالها
 - پایتخت‌های آل بویه
 - قلمرو ایران کنونی

علاوه بر علویان طبرستان، آل بویه نیز پیرو مذهب شیعه بودند. در دوران حکومت آنها، معارف و فرهنگ شیعه در ایران مورد توجه قرار گرفت و گسترش یافت. به دستور فرمانروایان آل بویه حرم مطهر امامان (علیهم‌السلام) در نجف، کربلا و کاظمین بازسازی شد و مراسم روز عید غدیر و مجالس سوگواری امام حسین (علیه‌السلام) با شکوه برگزار می‌شد.



○ بند امیر در فارس که به دستور عضدالدوله مشهورترین فرمانروای آل بویه ساخته شد.

۳- با توجه به نمودار خط زمان در صفحه ۶۹ و نقشه‌های صفحه ۷۰ و ۷۱، جدول زیر را کامل کنید.



نام سلسله	دوره حکومت	مؤسس	پایتخت	قلمرو	اقدامات مهم
طاهریان	قرن ۳ ق	خراسان و سیستان و طبرستان	نافرمانی نسبت به مأمون؛ موروثی شدن حکومت در خاندان طاهر؛ توسعه کشاورزی و ترویج سوادآموزی.
صفاریان	قرن ۳ و ۴ ق	تسلط یعقوب بر سیستان و تأسیس حکومت صفاری؛ برانداختن سلسله طاهریان؛ لشکرکشی به عراق و شکست از سپاه خلافت، شکست عمرو، جانشین یعقوب از سامانیان.
علویان طبرستان	حسن بن زید	انتخاب حسن بن زید به رهبری توسط مردم طبرستان؛ نبرد با طاهریان، صفاریان، سامانیان و خلافت عباسی؛ ترویج فرهنگ شیعه.
سامانیان	تأیید حکومت امیراسماعیل سامانی توسط خلیفه عباسی؛ شکست صفاریان و توسعه قلمرو سامانی؛ نبرد با علویان طبرستان؛ درگیری با آل بویه؛ ترویج زبان و ادب فارسی.
آل بویه	پسران بویه (علی، حسن و احمد)	پسران بویه ولایات مرکزی و جنوبی ایران را تصرف کردند؛ بغداد را تصرف و بر خلافت عباسی تسلط یافتند؛ درگیری با سامانیان؛ ترویج فرهنگ شیعه؛ حمایت از دانشمندان و عالمان.

ایرانیان پرچمدار علم و دانش

اسلام روح و جان تازه‌ای به جامعه و فرهنگ ایرانی دمید و به آن تحرک و پویایی خاصی بخشید. ایرانیان سابقه‌ای طولانی در علم و دانش و هنر داشتند؛ آنان پس از پذیرش اسلام، از تمام توان و استعداد خود برای پیشرفت و گسترش فرهنگ و تمدن اسلامی، استفاده کردند.

ایرانیان مسلمان در تأسیس و گسترش معارف اسلامی، علوم انسانی و علوم تجربی، هنر و ادبیات پیشگام بودند. برجسته‌ترین دانشمندان مسلمان در رشته‌های مختلف علمی در دوران طلایی فرهنگ و تمدن ایرانی-اسلامی اغلب ایرانی بودند. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم با مشهورترین پزشکان، شیمی‌دانان، ریاضیدانان، و منجمان مسلمان ایرانی آشنا شدید و در اینجا، به فعالیت و آثار عالمان و دانشمندان ایرانی در سایر رشته‌ها اشاره می‌شود.

در معارف اسلامی، عالمان ایرانی کتاب‌های زیادی تدوین کردند. در رشته تفسیر قرآن آثار مهمی توسط اندیشمندان مسلمان ایرانی نوشته شد.

در رشته‌های فلسفه، تاریخ، جغرافیا و موسیقی نیز دانشمندان مسلمان ایرانی، خوش درخشیدند و آثار سودمندی از خود به جا گذاشتند (به جدول صفحه بعد نگاه کنید). ایرانیان حتی در زبان و ادبیات عربی نیز پیشتاز بودند و قواعد صرف و نحو و دستور زبان و ادبیات عربی توسط ادیبان ایرانی تدوین شد.

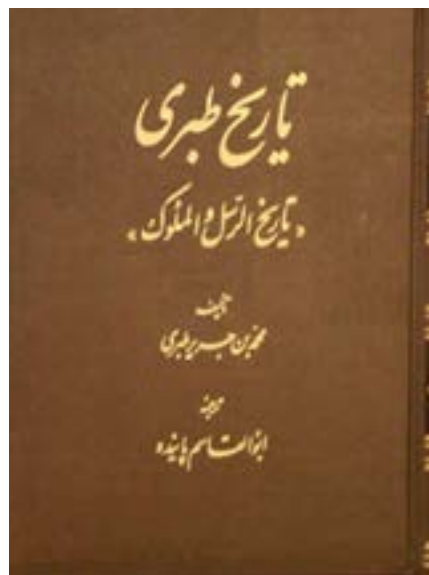
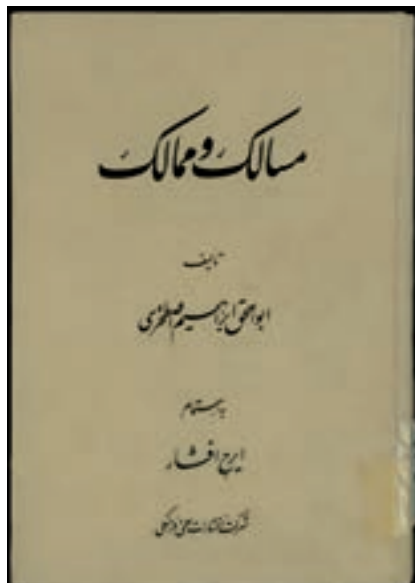
یکی دیگر از اقدامات مهم علمی و فرهنگی ایرانیان در قرون نخست هجری، انتقال بخشی از میراث ادبی و تاریخی ایران باستان به جامعه اسلامی بود. نویسندگان و مترجمان ایرانی مانند عبدالله بن مُقَفَّع [مشهور به روزبه ایرانی]، کتاب‌هایی را در موضوع تاریخ پادشاهان و قهرمانان کهن ایران و نیز اندرزنامه‌ها و آداب کشورداری از زبان پهلوی به زبان عربی ترجمه کردند.

سلسله‌های ایرانی به‌خصوص سامانیان و آل بویه نقش چشمگیری در رونق و شکوفایی فرهنگ و تمدن ایرانی-اسلامی داشتند. بیشتر فرمانروایان این سلسله‌ها به علم و ادب علاقه‌مند بودند و برای عالمان، دانشمندان و ادیبان، ارزش و احترام فراوانی قائل می‌شدند. پایتخت این سلسله‌ها، مرکز دانش و محل پژوهش بزرگان علم و ادب بود. وزیرانی که در آن زمان امور کشور را اداره می‌کردند، اغلب مردانی با فرهنگ و دانش‌دوست بودند. برخی از آنان مانند خاندان جیهانی و خاندان بلعمی (وزیران سامانیان) در شمار عالمان و ادیبان نامدار قرار داشتند.

پیامبر اکرم ﷺ فرمودند:

اگر علم در ستاره تریا و در آسمان‌ها باشد، مردانی از سرزمین پارس (ایرانیان) به آن دست پیدا خواهند کرد.

«قُرْبُ الْأَسْنَادِ، ص ۵۳»





○ بوعلی سینا در دربار آل بویه در همدان



عالمان ایرانی و آثار آنها در قرون دوم تا پنجم هجری

علوم	عالمان ایرانی و آثار آنها در قرون دوم تا پنجم هجری
حدیث* و فقه*	۱- بُخاری: صحیح بخاری؛ ۲- کلینی: کافی؛ ۳- شیخ طوسی: تهذیب الاحکام
تفسیر*	۱- طبری: تفسیر طبری؛ ۲- شیخ طوسی: تفسیر قرآن
فلسفه	۱- فارابی: رساله فلسفه؛ ۲- ابوعلی سینا: شفا، دانشنامه علایی
تاریخ	۱- دینوری: اخبار الطوال؛ ۲- طبری: تاریخ طبری؛ ۳- حمزه اصفهانی: تاریخ پیامبران و پادشاهان؛ ۴- بلعمی: تاریخ بلعمی
جغرافیا	۱- ابن خردادبه: مسالک و ممالک؛ ۲- ابوزید بلخی: صُورالاقالیم؛ ۳- ابوریحان بیرونی: آثار الباقیه؛ ۴- جیهانی: مسالک و ممالک؛ ۵- اصطخری: مسالک و ممالک
موسیقی	۱- ابراهیم موصلی (ابن ماهان)؛ ۲- اسحاق موصلی؛ ۳- ابونصر محمد فارابی

زبان و ادبیات

پس از ورود اسلام به ایران تا مدّت‌ها، عربی، زبان اداری ایران بود. فرمان‌ها و نامه‌های اداری به زبان عربی نوشته می‌شد و دانشمندان نیز کتاب‌های خود را به عربی می‌نوشتند. مردم ایران اگرچه به عربی به‌عنوان زبان قرآن احترام می‌گذاشتند، اما همچنان به زبان فارسی، سخن می‌گفتند. از قرن سوم هجری به بعد، در نتیجهٔ علاقهٔ امیران و وزیران حکومت‌های صفاریان و سامانیان به فرهنگ و زبان ایرانی، رونق ادبیات فارسی آغاز شد. رودکی، پدر شعر فارسی با تشویق و حمایت سامانیان، اشعار خود را سرود. فردوسی نیز در اواخر دورهٔ سامانیان، سرودن شاهنامه را آغاز کرد.



○ رودکی، پدر شعر فارسی

معماری

معماری و هنر ایران در دوران اسلامی در ادامهٔ معماری عصر باستان بود. مساجد از نخستین جلوه‌های مهم معماری ایرانی - اسلامی بودند. برخی از مساجد در ابتدای ورود اسلام به ایران براساس اصول معماری دورهٔ ساسانی ساخته شدند. آرامگاه‌ها، جلوهٔ شکوهمند دیگری از میراث معماری ایرانی - اسلامی به‌شمار می‌روند. آرامگاه امیراسماعیل سامانی در بخارا و آرامگاه قابوس و شمشگیر در گنبد کاووس از آن جمله‌اند.



○ مسجد جامع فهرج یزد از جملهٔ نخستین مساجدی بود که براساس اصول معماری دورهٔ ساسانی ساخته شد.



○ آرامگاه امیراسماعیل سامانی در بخارا



قحطی: کمبود گسترده غذا که اغلب با سوء تغذیه، گرسنگی و افزایش مرگ جمعی همراه است.

سَفَاح: سَفَاح لقب عبدالله بن محمد، اولین خلیفه عباسی است. این کلمه، معانی متعددی دارد: بسیار خونریز؛ بسیار بخشنده؛ فصیح و توانا بر سخن

ذوالیمینین: به معنای کسی که با دو دست شمشیر می‌زند، لقب طاهر، مؤسس سلسله طاهریان بوده است.

عیاران: گروهی بودند که با شعار شجاعت، جوانمردی و کمک به فقیران، در شهرها، دور هم جمع می‌شدند و بدون اعتنا به قوانین حاکم، افرادی را که ظالم تشخیص می‌دادند، مجازات می‌کردند و اموال آنان را بین مردم بذل و بخشش می‌نمودند.

حدیث: به سخنان پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم‌السلام) حدیث می‌گویند. این سخنان، سندی با ارزش برای پیروی از دستورات اسلام محسوب می‌شود.

تفسیر: تفسیر به معنای توضیح دادن مطلبی برای قابل فهم کردن آن، گفته می‌شود و اصطلاحاً به شرح‌هایی که بر قرآن نوشته می‌شود، اطلاق می‌گردد.

فقه: فقه در اصطلاح به علم به دست آوردن احکام اسلامی از منابعی چون قرآن و حدیث و عقل و اجماع می‌گویند.

به کار بندیم

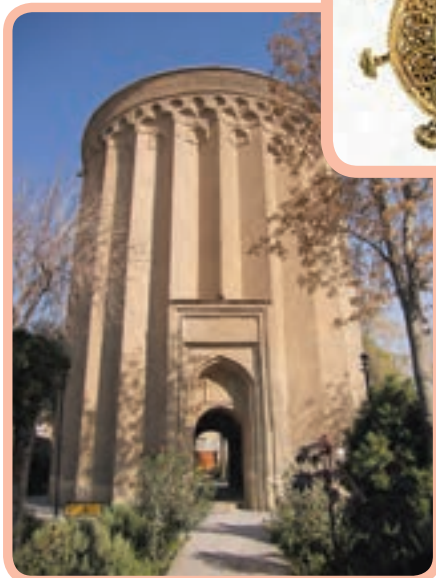
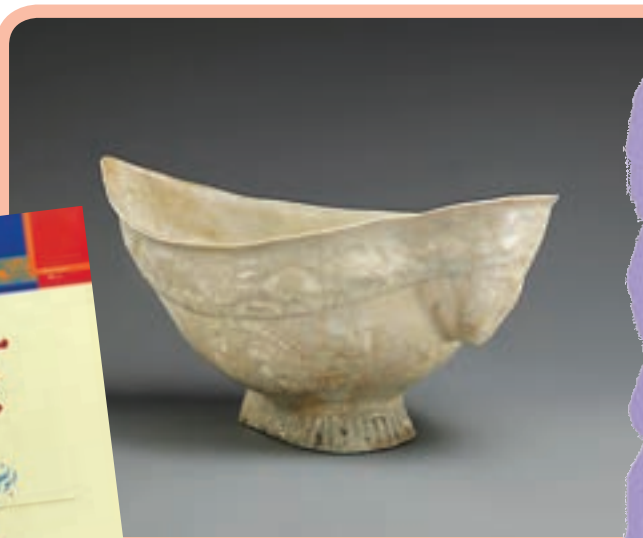
- یکی از دو فعالیت زیر را انتخاب کنید و انجام دهید.
- ۱- به طور گروهی با مراجعه به منابع مختلف از جمله دانشنامه شبکه رشد (www.roshd.ir) درباره یکی از اندیشمندان ایرانی مسلمان که در این درس نامبرده شده، مطالبی گردآوری کنید و به کلاس بیاورید.
 - ۲- تصویری از یک اثر علمی یا هنری مربوط به قرن‌های سوم تا پنجم هجری پیدا کنید و به کلاس بیاورید.

از غزنویان تا هجوم چنگیز خان



فصل

در قرن‌های سوم و چهارم هجری، خاندان‌های ایرانی در گوشه و کنار ایران، فرمان می‌راندند. اما پس از آن به تدریج دودمان‌های ترک‌تبار در ایران به قدرت رسیدند و سلسله‌های غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان را تأسیس کردند. با روی کار آمدن این سلسله‌ها، دوره جدیدی در تاریخ ایران آغاز شد که تا هجوم چنگیز خان ادامه داشت.



شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، بی می‌برید:

- ۱- اوضاع ایران در زمان غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان، چگونه بود؟
- ۲- چرا سلسله سلجوقیان اهمیت زیادی در تاریخ ایران دارد؟
- ۳- اوضاع اروپا در قرون وسطا چگونه بود؟
- ۴- علل و پیامدهای جنگ‌های صلیبی چه بود؟
- ۵- میراث فرهنگی هنری سلجوقیان چه بود؟

غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان



○ تصویر فردوسی در دربار سلطان محمود غزنوی که توسط سورنیانس نقاشی از کشور ارمنستان کشیده شده است.

● از اواخر قرن چهارم تا اوایل قرن هفتم هجری، سه سلسله ترک‌تبار در ایران حکومت کردند. به نمودار خط زمان توجه کنید و روی نمودار این سلسله‌ها و محدوده زمانی آنها را نشان دهید.

غزنویان

غزنویان دودمانی ترک‌تبار بودند که چون حکومت خود را از شهر غزنین (غزنه) آغاز کردند به این نام مشهور شدند. هنگامی که حکومت سامانیان به نهایت ضعف و ناتوانی رسید، محمود غزنوی که حاکم غزنه بود، خراسان را تصرف کرد. خلیفه عباسی نیز حکومت او را به رسمیت شناخت. سلطان محمود غزنوی به پشتوانه سپاه نیرومند خود در اغلب جنگ‌ها، پیروزی‌هایی به دست آورد و قلمرو غزنویان را تارری در مرکز ایران گسترش داد.

سلطان محمود غزنوی چندین بار به هندوستان لشکرکشی کرد و به همین سبب در تاریخ شهرت یافت. اگر چه این لشکرکشی‌ها به بهانه رواج اسلام صورت می‌گرفت اما در اصل به طمع ثروت هنگفتی بود که در این کشور وجود داشت. وی در این لشکرکشی‌ها مناطقی از هندوستان را تصرف نمود و معبد سومات را خراب کرد. او اسیران زیادی را با خود به سرزمین‌های دیگر برد و ثروت‌ها و غنائم زیادی به دست آورد که بخشی را به خلیفه عباسی پیشکش کرد. پس از سلطان محمود، پسرش سلطان مسعود حکومت را به دست گرفت. اگر چه، سلطان مسعود فرمانروایی بی‌باک و جسور بود اما تدبیر پدر را نداشت. او از سلجوقیان شکست خورد و مدتی بعد توسط سپاهیان شورشی خود به قتل رسید. قدرت و حکومت غزنویان بر نیروی نظامی استوار بود و آنها از محبوبیت و مقبولیتی که صفاریان و سامانیان و آل بویه



آغاز حکومت خوارزمشاهیان تحت



حمله چنگیزخان به ایران



مغولان

خوارزمشاهیان

۵۵۰ ه.ق

۶۰۰ ه.ق

۶۵۰ ه.ق

۷۰۰ ه.ق

در بین توده مردم داشتند، بی بهره بودند.

رابطه حکومت غزنویان با خلفای عباسی دوستانه بود و سلاطین غزنوی به ویژه سلطان محمود، خود را مطیع و تابع خلافت عباسی می دانستند.

سلجوقیان

دستیابی به قدرت: سلجوقیان نیز طایفه ای از ترکان بودند که پس از پذیرش اسلام به ماوراءالنهر مهاجرت کردند. یکی از نوادگان سلجوق (جد سلجوقیان) به نام طغرل پس از شکست سلطان مسعود غزنوی، در نیشابور بر تخت نشست. او پس از تسخیر مناطق مختلف ایران به بغداد رفت و نخست حکومت شیعه مذهب آل بویه را برانداخت و سپس خطری را که از جانب خلافت فاطمی* مصر متوجه خلافت عباسی بود، از میان برداشت.



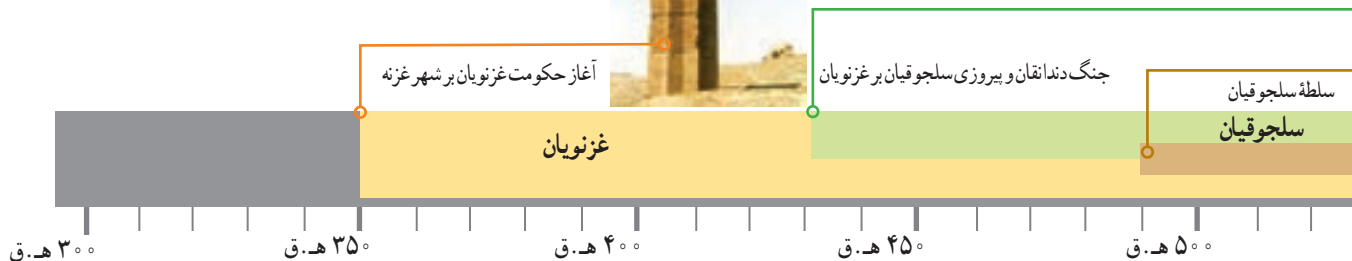
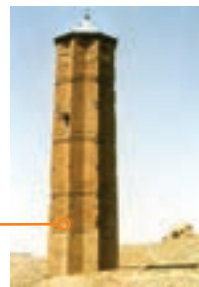
○ برج سرخ از آثار دوره سلجوقیان در شهر آناتلیا، ترکیه

خليفة عباسی نیز به دلیل این اقدامات طغرل، به او لقب «سلطان رکن الدین» داد و حکومت او را بر ایران و عراق تأیید کرد.

اوج قدرت: آل بارسلان، برادرزاده و جانشین طغرل بود و توانست با راهنمایی خواجه نظام الملک وزیر، رقیبان داخلی را سرکوب کند و بر قدرت و استحکام حکومت سلجوقی بیفزاید. آل بارسلان همچنین به ارمنستان و گرجستان لشکرکشی کرد.

او در نبرد ملازگرد در سال ۴۶۳ ق رومیان را شکست سختی داد و امپراتور روم شرقی را به اسارت گرفت.

در نتیجه این پیروزی، بخش های وسیعی از آسیای صغیر* به تصرف سپاهیان سلجوقی درآمد.



ملکشاه، پسر آلب ارسلان، از دیگر پادشاهان مشهور سلجوقی بود. وی مناطقی از ماوراءالنهر و شام را فتح کرد و حکومت سلجوقیان در دوره او به اوج قدرت رسید. به طوری که در آن دوره، محدوده جغرافیایی ایران با زمان ساسانیان برابری می‌کرد و از ماوراءالنهر در شرق تا دریای مدیترانه در غرب گسترش یافته بود. در آن زمان اصفهان که پایتخت سلجوقیان بود به شهری بزرگ و آباد تبدیل شد. تجزیه و فروپاشی: پس از مرگ ملکشاه، شاهزادگان و فرماندهان نظامی برای رسیدن به تاج و تخت به جان یکدیگر افتادند و این اختلافات تا سقوط سلجوقیان، ادامه پیدا کرد.

قلمرو سلجوقیان



راهنما
 ----- قلمرو ایران کنونی
 محل نبرد
 قلمرو سلجوقیان



○ قلعه الموت



قلعه الموت کجاست؟

قلعه الموت در بلندی‌های رشته کوه البرز، در مجاورت روستای گازرخان در استان قزوین قرار دارد.

این قلعه به «دژ حسن صباح» معروف است و از شاهکارهای معماری بوده است زیرا اهمیت نظامی داشته و بناها و دیوار آن طوری ساخته شده که نفوذ به داخل آن بسیار مشکل بود.

در دوره سلجوقیان، مذهب اسماعیلیه در ایران رواج یافت. اسماعیلیان از فرقه‌های شیعه بودند که بعد از امام جعفر صادق (علیه السلام) به امامت پسرش اسماعیل اعتقاد داشتند. در آن دوره اسماعیلیان به رهبری «حسن صباح» در قلعه‌های کوهستانی مانند قلعه الموت مستقر بودند و با حکومت سلجوقی که آن را حکومتی ظالم می‌دانستند، مبارزه می‌کردند. سلجوقیان بارها علیه آنها لشکرکشی کردند اما نتوانستند تمامی قلعه‌های آنها را فتح کنند.

این قلعه بعدها در زمان هلاکوخان مغول به

آتش کشیده شد.

خوارزمشاهیان

خوارزم، ناحیه‌ای حاصلخیز و آباد در جنوب دریاچه خوارزم (آرال) بود و از عهد باستان به شاهان آنجا، خوارزمشاه می‌گفتند. خوارزمشاهیان، نخست دست‌نشانده سلجوقیان بودند اما وقتی حکومت سلجوقی ضعیف شد، آنها از فرمانبری سربیزی کردند و سرانجام یکی از فرمانروایان خوارزم آخرین سلطان سلجوقی را شکست داد و بر بخش‌های زیادی از ایران چیره شد.

پایه‌های حکومت خوارزمشاهیان چندان محکم نبود زیرا از یک‌سو، خلیفه عباسی فرمانروایی آنها را به رسمیت نمی‌شناخت و از سوی دیگر، تسلطی بر فرمانروایان محلی نداشتند. در چنین شرایطی بود که چنگیزخان مغول به ایران هجوم آورد و حکومت خوارزمشاهی توانست در برابر حمله آنها ایستادگی کند و روزگار پرنجی برای ایرانیان آغاز گردید.

فعالیت

- ۱- چرا در بین سه سلسله ترک تبار، سلجوقیان اهمیت بیشتری در تاریخ ایران داشتند؟
- ۲- به طور گروهی و با همفکری یکدیگر کاربرگه شماره (۸) غزنویان و سلجوقیان را در کلاس کامل کنید.
- ۳- چرا گردشگرانی که به ترکیه می‌روند، در این کشور آثار و بناهایی از دوره سلجوقیان مشاهده می‌کنند؟



اروپا، قرون وسطا و جنگ‌های صلیبی

شاید علاقه‌مند باشید بدانید زمانی که سلسله‌های غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان در ایران حکومت می‌کردند، چه شرایط و وضعیتی در اروپا وجود داشته است. این دوره از تاریخ ایران، مقارن* با «قرون وسطی» در اروپا بوده است. در سال ششم ابتدایی خواندید در دورانی که مسلمانان در سرزمین‌های اسلامی به پیشرفت‌های چشمگیری در علوم و فنون و فرهنگ و هنر دست یافته بودند، اروپاییان در «عصر تاریکی» به سر می‌بردند. از این دوره در تاریخ اروپا که حدوداً قرن‌های ششم تا پانزدهم میلادی را شامل می‌شود، به قرون وسطا یاد می‌کنند.

در قرون وسطا، بیشتر جمعیت اروپا را روستائینان تشکیل می‌دادند و مالکیت زمین‌های کشاورزی در دست زمینداران بزرگ بود که به آنها فئودال می‌گفتند. اربابان یا فئودال‌ها در قلعه‌ها سکونت داشتند و بر محدوده املاک خود فرمان می‌راندند. دهقانان باید بر روی زمین کار می‌کردند و قسمت اعظم دسترنج خود را به اربابان می‌دادند. در قرون وسطا، شهر و شهرنشینی و تجارت رونق چندانی در اروپا نداشت.



○ قلعه‌ای به جا مانده از فئودال‌ها - فرانسه

در قرون وسطا کلیسا از نظام فئودالی حمایت می‌کرد. فئودال‌ها و پادشاهان نیز تابع کلیسا بودند. به علاوه روحانیون مسیحی به رهبری پاپ* قدرت بسیار داشتند.



در آن دوران دانشمندان و اندیشمندان نمی‌توانستند افکار و نظرات علمی خود را آزادانه بیان کنند. برای مثال وقتی گالیله دانشمند ایتالیایی ثابت کرد زمین کروی است و به دور خورشید حرکت می‌کند، مقام‌های کلیسا با او مخالفت کرده و گفته‌های او را نادرست دانستند و او را مجبور کردند توبه کند و ادعای خود را پس بگیرد.

در این دوره فقر، گرسنگی و قحطی و بیماری‌های هولناک چون طاعون و جذام نیز رواج داشت. در چنین شرایطی بود که «جنگ‌های صلیبی» میان مسیحیان و مسلمانان درگرفت. این جنگ‌ها را اشراف و فئودال‌ها با حمایت و دستور کلیسا و به بهانه‌های مذهبی آغاز کردند.

دانستید که با پیروزی در نبرد ملازگرد، مرزهای سلجوقیان به قسطنطنیه (استانبول امروزی) نزدیک‌تر شده بود.

اروپاییان از پیشروی بیشتر ترکان سلجوقی بیمناک

شدند. فئودال‌ها نیز تمایل داشتند با روانه کردن انبوه فقیران و بیکاران به سرزمین‌های دیگر و غارت اموال آنها، مشکلات اقتصادی قلمرو خود را کاهش بدهند.

جنگ‌های صلیبی حدود دوست سال طول کشید. سپاهیان صلیبی به سرزمین‌های مسلمانان هجوم می‌آوردند و آنها را می‌کشتند و همه چیز را غارت می‌کردند.

سرانجام جنگ‌های صلیبی با پیروزی سیاسی و نظامی مسلمانان و شکست اروپاییان به پایان رسید. اگرچه در این جنگ‌ها خرابی‌های زیادی در سرزمین‌های مسلمانان به وجود آمد، اما این جنگ‌ها موجب شد که اروپاییان با پیشرفت‌های علمی و تمدنی مسلمانان آشنا بشوند، آثار علمی مسلمانان را به زبان لاتین ترجمه کنند، کتاب‌ها و دانش مسلمانان را به اروپا منتقل نمایند و از آنها برای پیشرفت خود بهره‌افراوان بگیرند.



فعالیت

۴- به دانشنامه شبکه رشد (شبکه اینترنتی ملی مدارس) مراجعه کرده و روی یکی از این سه عنوان جانمایی شده در وبگاه (سایت)، تلیک^۱ (کلیک) کنید، مطالبی را جمع‌آوری کنید و در کلاس بخوانید: «سیر تاریخی جنگ‌های صلیبی»، «جنگ‌های صلیبی»، «دستاوردهای جنگ‌های صلیبی».

۵- به‌طور گروهی متن را بخوانید و علل اقتصادی و سیاسی جنگ‌های صلیبی را فهرست و در کلاس به‌طور مختصر بیان کنید.

در درس گذشته پی بردید که از میان سه سلسله ترک‌تبار که بر ایران حکومت کردند، سلجوقیان هم به سبب تأثیری که در تحولات ایران و سایر سرزمین‌های اسلامی و هم به سبب وسعت قلمروشان، اهمیت بیشتری داشتند.

تشکیلات حکومت

سلجوقیان تشکیلات اداری و حکومتی خود را براساس تشکیلاتی که از سامانیان و غزنویان به جای مانده بود، پایه‌گذاری کردند. البته تشکیلات آن دوره‌ها نیز برگرفته از نظام اداری و حکومتی ایران باستان بود و در هر دوره تغییراتی نیز در آن پدید می‌آمد.

سلاطین

در رأس حکومت سلجوقی، سلطان قرار داشت. در آن دوره، خلیفه عباسی بیشتر ریاست معنوی و دینی داشت و

قدرت سیاسی و نظامی در اختیار سلاطین بود.

سلاطین سعی می‌کردند برای مشروعیت بخشیدن به حکومت خود و جلب نظر مردم، خود را مطیع و پشتیبان دستگاه خلافت نشان دهند. اگرچه شاهان در امور مختلف با وزرا مشورت می‌کردند اما رأی و نظر آنها مافوق همه بود. در این دوره نیز سلاطین با ظلم و خودکامگی حکومت می‌کردند و منتقدان و مخالفان خود را به سختی مجازات می‌کردند. سلاطین زندگی پرتجملی داشتند و صاحب املاک و ثروت زیادی بودند.

وزیران: از مهم‌ترین مقام‌هایی که در عهد سلجوقیان وجود داشت، مقام وزارت بود. حکومت سلجوقی قدرت و عظمت خود را با سیاست و کفایت وزیران ایرانی به‌دست آورده بود.

سلجوقیان، مردمانی گله‌دار و بیابان‌گرد بودند که با زور شمشیر، امور سیاسی و نظامی را در اختیار گرفتند، آنها از شهرنشینی و کشورداری بی‌خبر بودند و برای اداره قلمرو پهناور خود ناگزیر شدند از وزیران ایرانی استفاده کنند.

«عمیدالملک کُندری» وزیر سلطان طغرل نقشی مؤثر

در موفقیت‌های این سلطان داشت.



○ سردیس شاهزاده سلجوقی

«خواجه نظام الملک» وزیر آلبارسلان و ملک‌شاه نیز چنان قدرت و نفوذی داشت که کمتر کاری بدون صلاحدید و مشورت او انجام می‌گرفت.

این وزیران، نقش مهمی در اداره حکومت سلجوقی داشتند و در نتیجه تدبیر و مدیریت آنها، اوضاع اقتصادی و فرهنگی بهتر شد و کشاورزی، بازرگانی، صنعت، هنر و معماری رشد زیادی کرد. یکی از وظایف مهم وزیران، تنظیم رابطه سلطان با خلیفه و دیگر فرمانروایان بود.



○ مقبره منسوب به خواجه نظام الملک در اصفهان



○ تندیس خواجه نظام الملک در مشهد



دیوان‌ها

امور کشوری یعنی کارهای اداری، مالی، فرهنگی و مذهبی در تشکیلاتی که آنها را دیوان می‌نامیدند، انجام می‌شد. در هر دیوان تعدادی از افراد زیر نظر رئیس دیوان، کار می‌کردند. تمامی دیوان‌ها و کارکنان آنها تحت ریاست و نظارت وزیر قرار داشتند.

مهم‌ترین دیوان‌های عصر سلجوقی عبارت بودند از:

۱- دیوان استیفا به امور مالی حکومت رسیدگی می‌کرد و مسئولیت محاسبه و دریافت مالیات‌ها را به عهده داشت.

۲- دیوان رسایل یا طغرا که وظیفه آن دریافت، ارسال و ثبت نامه‌ها و فرمان‌های حکومتی بود.

۳- دیوان اشراف، مسئولیت بازرسی و نظارت بر عملکرد وزیران، حاکمان ولایات، فرماندهان سپاه و کارکنان دیوان‌ها را عهده‌دار بود.

۴- دیوان عرض نیز به وضع نظامیان رسیدگی می‌کرد و مسئولیت تهیه و تأمین تدارکات و تجهیزات نظامی را به عهده داشت. آمار نظامیان در این دیوان ثبت می‌شد.

۱- کار برگه شماره (۹)، (شخصیت‌های تاریخی) را در کلاس انجام دهید.

۲- دیوان‌های دوره سلجوقی را به موارد مشابه امروز مربوط کنید.

سازمان امور اقتصادی و مالیاتی

• عَزْض

وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح

• اِشْرَاف

وزارت کشور

• اِسْتِیْفَا

سازمان بازرسی کل کشور

میراث فرهنگی و تمدنی

به‌طور کلی دوره سلجوقیان از نظر گسترش دانش و هنر و ادب از دوره‌های برجسته تاریخ ایران محسوب می‌شود: مدارس نظامیه: پس از ورود اسلام به ایران، کلاس‌های درس نخست در مساجد تشکیل می‌شد. رفته‌رفته در برخی از شهرها مدرسه‌هایی ایجاد شد. در دوران فرمانروایی سلجوقیان مدارس زیادی در ایران به وجود آمد. خواجه نظام الملک مدارس در شهرهای مختلف بنیان گذاشت که همگی آنها نظامیه خوانده می‌شدند و مهم‌ترین آنها نظامیه‌های نیشابور، اصفهان و بغداد بودند. او اموال و املاک زیادی را وقف این مدارس کرد. به مدرسان، مدیران و کارکنان نظامیه‌ها، حقوق پرداخت می‌شد. این مدارس، مقررات خاصی داشتند و استادان و شاگردان با دقت خاصی گزینش می‌شدند و رقابت شدیدی برای رسیدن به مقام استادی در این مدارس وجود داشت. امام محمدغزالی، عالم بزرگ ایرانی از استادان نظامیه بود. همچنین سعدی، شاعر معروف نیز از دانش‌آموختگان مدارس نظامیه بود.



سایر وزیران و دیگر شخصیت‌های سیاسی و مذهبی نیز اقدام به تأسیس مدرسه کردند، به‌گونه‌ای که بیشتر شهرهای ایران دارای مدرسه شدند. در آن زمان در شهرهای خراسان بیش از سایر مناطق ایران مدرسه وجود داشت؛ به‌طوری که در آستانه هجوم مغول‌ها، خراسان بزرگ‌ترین مرکز علمی، ادبی و مذهبی ایران بود.

گسترش زبان و ادب فارسی : در دوران غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان نیز زبان و ادب فارسی مورد توجه و حمایت قرار گرفت و روز به روز علاقه به گسترش این زبان بیشتر شد. لشکرکشی‌های محمود غزنوی و جانشینانش به هندوستان، موجب رواج زبان فارسی در آن دیار شد. سلجوقیان نیز با توسعه قلمرو خود به سمت غرب، زبان فارسی را در آسیای صغیر رواج دادند.

در ابتدای دوره سلجوقی، نامه‌ها و فرمان‌های حکومتی و دفترهای دیوانی از عربی به فارسی تغییر کرد. به دنبال آن تعداد بیشتری از مورخان و دانشمندان علاقه‌مند به نوشتن کتاب‌های خود به زبان فارسی شدند. (به تصویر کتابخانه صفحه ۸۹ نگاه کنید).

ناگفته نماند در قرن‌های پنجم و ششم هجری، زبان ترکی که زبان فرمانروایان بود، نیز در ایران رواج پیدا کرد و برخی از واژه‌های آن به زبان فارسی راه یافت.

رونق و توسعه شهرها و معماری

در دوره سلجوقی به سبب آرامش و رونق بازرگانی، شهر و شهرنشینی گسترش یافت؛ به طوری که در آن دوره شهرهای بزرگ و پرجمعیتی به وجود آمدند. ری، نیشابور و اصفهان که پایتخت‌های سلجوقیان بودند از شهرهای مهم و آباد آن دوره محسوب می‌شدند.

معماران ایرانی در دوره سلجوقیان، بناهای زیبایی در ایران ساختند و معماری به اوج شکوفایی خود رسید. در ساختن مساجد ایرانی، ابتکار خاصی به کار رفت و حیاط و چهار ایوان اطراف آن معمول گردید. در ساختن انواع گنبدها، برج‌ها و مناره‌ها، کاروانسراها و مدارس نیز الگوهای جدیدی در معماری به کار گرفته شد. در قرن‌های پنجم تا هفتم هجری، «آجرکاری» و «کاشی‌کاری» در بناها به اوج زیبایی و شکوفایی رسید. کاشی‌کاری از ابتکارات مهم معماران ایرانی برای تزیین بناها بود.



○ میل خسروگرد در نزدیکی سبزوار



○ برج‌های خرقان در شهرستان آوج در استان قزوین



○ کاروانسرای شرف در نزدیکی سرخس (استان خراسان رضوی)

هنر

ساختن ظروف سفالین لعاب‌دار و بدون لعاب و ظروف زرین‌فام یا طلایی که با نقش و نگارهای مختلف تزیین شده، از جلوه‌های مهم هنر دوره سلجوقی بود. در این دوره فلزکاری نیز رونق داشت. همچنین خوشنویسی، تذهیب* و ساختن جلد کتاب از چرم و نقش‌انداختن بر روی آن نیز گسترش یافته بود.



○ ظروف شیشه‌ای، فلزی و سفالی متعلق به دوره‌های سلجوقی و خوارزمشاهی

برخی از آثار و نوشته‌های دانشمندان، عالمان و ادیبان ایرانی در دوران غزنویان و سلجوقیان

کتاب‌های نثر عربی	کتاب‌های نثر فارسی	کتاب‌های شعر فارسی	سلسله‌ها
			غزنویان
			سلجوقیان
			



خلافت فاطمی: یکی از سلسله‌های مسلمان است که از اواخر قرن سوم تا قرن ششم هجری بر بخش‌های وسیعی از شمال آفریقا، فلسطین، شام، مکه و مدینه، حکومت می‌کرد. شهر قاهره پایتخت این سلسله بود. خلفای فاطمی به عنوان پیشوایان شیعهٔ اسماعیلیه با خلفای عباسی دشمن بودند.

آسیای صغیر: آسیای صغیر یا آناتولی در قدیم به سرزمین مرتفعی گفته می‌شد که امروز بخش آسیای کشور ترکیه را تشکیل می‌دهد.

مقارن: هم دوره، هم زمان

پاپ: رهبر مسیحیان کاتولیک جهان، بالاترین مقام مذهبی در کلیسای واتیکان رم

مشروعیت: ریشهٔ این واژه به معنای شرعی بودن و مطابقت داشتن با دستورات دین است ولی به معنای قانونی بودن نیز به کار می‌رود.

تذهیب: در اصل به معنای طلاکاری و زراندود کردن است. به نقش‌هایی که برای زیباتر شدن کتاب‌های مذهبی، تاریخی، دیوان اشعار و قطعه‌های خط به کار برده می‌شود، می‌گویند.

به کار بندیم

۱- به طور گروهی یکی از دو موضوع زیر را انتخاب و دربارهٔ آن اطلاعاتی جمع‌آوری کنید و یک روزنامهٔ دیواری درست کنید و در کلاس به نمایش بگذارید.

الف) معرفی یکی از آثار هنری دوره سلجوقیان در زمینهٔ معماری، خوشنویسی، فلزکاری و...

ب) معرفی یکی از شخصیت‌های علمی، ادبی، مذهبی و هنری قرن‌های پنجم تا هفتم هجری و آثار به جامانده از وی.

۲- در صورتی که به اینترنت دسترسی دارید، علاوه بر کتاب‌ها، مجلات و سایر منابع، از پایگاه‌های معتبر و دانشنامهٔ

رشد (شبکهٔ ملی مدارس) استفاده کنید.

عصر مغول و تیموری

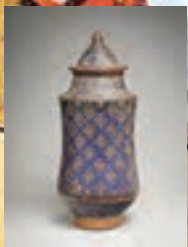
فصل ۱

قرن‌های هفتم تا نهم هجری، یکی از تلخ‌ترین و سخت‌ترین دوران تاریخی برای مردم ایران بود. در این دوره میهن عزیز ما چندین بار مورد یورش هولناک بیابان‌گردان مغول قرار گرفت. در نتیجه این یورش‌ها، تلفات و صدمات شدیدی به ایران وارد آمد.

دیری نپایید که فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی بر شمشیر مهاجمان غلبه کرد و با تدبیر بزرگان و دانشمندان ایران‌زمین، نه تنها مغولان از خشونت و ویرانگری دست کشیدند، بلکه خودشان به بازسازی ویرانی‌ها و ساختن شهرها همت گماشتند و سبب پدید آمدن آثار علمی و هنری ارزشمندی شدند.

● شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، پی می‌برید:

- ۱- عوامل و دلایل هجوم مغولان به ایران چه بود؟
- ۲- یورش‌های مغولان به ایران چه آثار و نتایجی داشت؟
- ۳- اجداد و نیاکان ما چگونه ویرانی‌های ناشی از هجوم چنگیز و تیمور را آباد کردند؟
- ۴- جانشینان تیمور چه خدماتی به فرهنگ، هنر و ادب ایران کردند؟



حمله چنگیز و تیمور به ایران

مغولان چه کسانی بودند؟

مغولان، اقوام بیابانگردی بودند که در سرزمین مغولستان واقع در شمال چین و جنوب سیبری می‌زیستند. آب و هوای سرد و خشک منطقه، موجب شده بود که آنها شیوه زندگی کوچ‌نشینی و دامداری را برگزینند. قبایل مغول تا پیش از چنگیزخان پراکنده بودند و حکومتی نداشتند. این قبایل به سبب افزایش جمعیت و کمبود مراتع ناگزیر بودند برای تأمین زندگی، به غارت یکدیگر و همسایگان روی آورند.



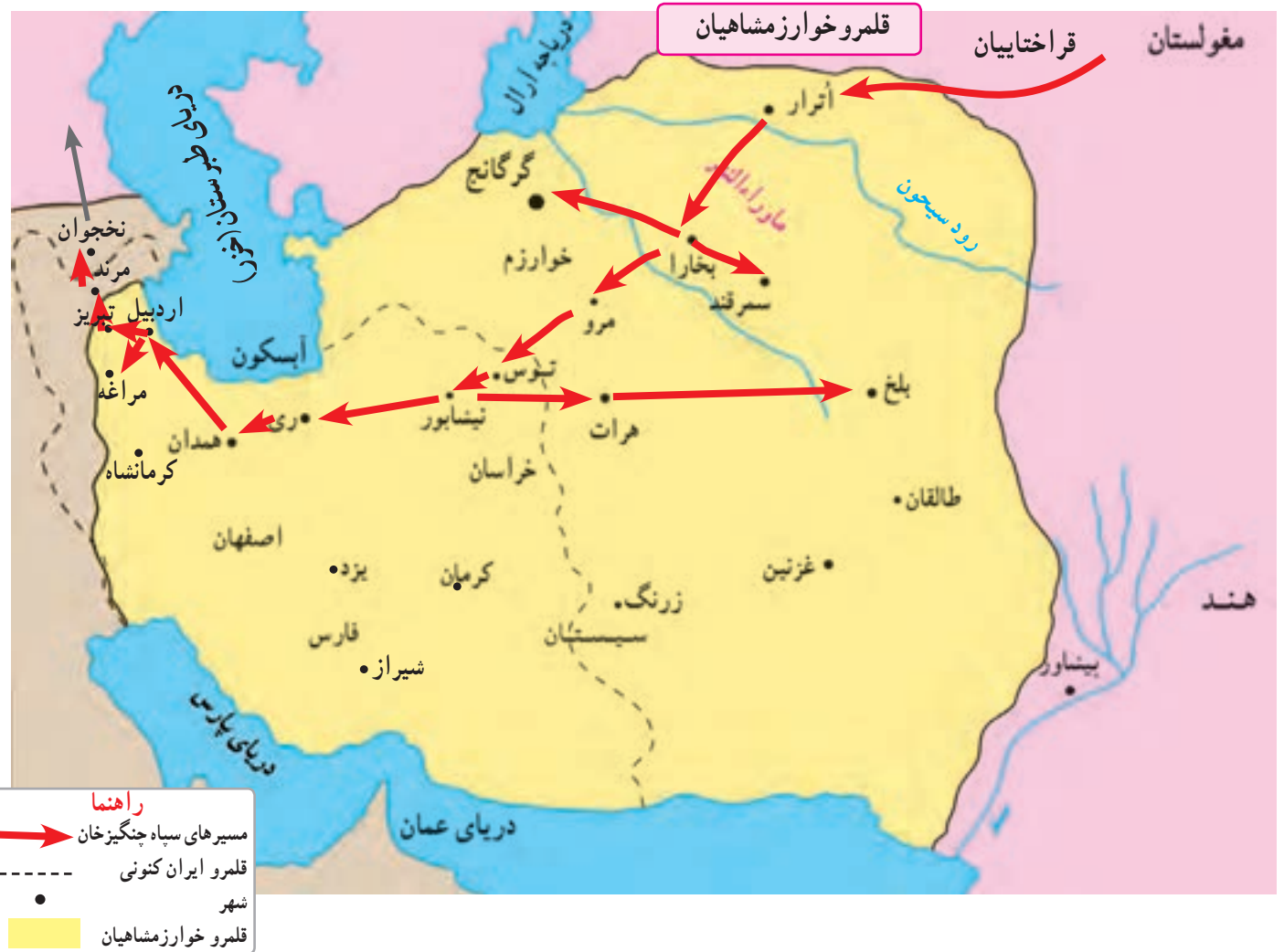
چنگیز رئیس یکی از قبایل مغول بود که قبیله‌های مغول را زیر فرمان خود درآورد و حکومتی نیرومند تشکیل داد و برای اداره آن کشور، مجموعه قوانینی را با عنوان یاسای چنگیزی* تدوین کرد و به اجرا گذاشت. یکی از اصول مهم «یاسا» آن بود که کسانی که خود را تسلیم سپاه مغول می‌کردند، از قتل و غارت در امان بودند، اما آنان که مقاومت می‌کردند، باید قتل‌عام و غارت می‌شدند. چنگیز در فنون رزمی مهارت کامل داشت و در حیل‌های جنگی استاد بود. وی، مردی بی‌رحم بود و سربازان، سرداران و حتی فرزندان‌شان باید بدون چون و چرا فرمانش را اطاعت می‌کردند.

هجوم اقوام کوچ‌نشین به شهرها و سرزمین‌های آباد، در تاریخ بارها تکرار شده است. مغولان هم پس از آنکه متحد و قدرتمند شدند، به فکر حمله به سرزمین‌های آباد و تصاحب ثروت آنها افتادند. آنها نخست به چین حمله و شهر ثروتمند پکن را تسخیر و غارت کردند. مغولان سپس با فتح سرزمین‌هایی در غرب مغولستان، به مرزهای ایران نزدیک شدند.

هجوم مغولان به ایران

مغولان در زمان خوارزمشاهیان به ایران هجوم آوردند. در زمان سلطان محمد خوارزمشاه وقتی اعضای یک کاروان تجاری مغول به یکی از شهرهای ایران آمده بودند، به دستور حاکم آن شهر به جرم جاسوسی دستگیر و کشته شدند. چنگیزخان این موضوع را بهانه قرار داد و با لشکری عظیم به ایران هجوم آورد (۶۱۶ ق). سلطان محمد به مقابله شتافت، اما در همان برخورد اول با سپاه مغول، چنان دچار بیم و هراس شد که فرار کرد.^۱ فرار او، روحیه سپاهیان و مردم را ضعیف کرد. لشکریان مغول به چند گروه تقسیم شدند و به تعداد زیادی از شهرها و آبادی‌های ایران یورش بردند. هر جا که مقاومتی صورت می‌گرفت، ساکنان آنجا به طرز بیرحمانه‌ای قتل‌عام می‌شدند.

۱- سلطان محمد خوارزمشاه به جزیره آبسکون در دریای طبرستان (خزر) پناه برد و همان‌جا درگذشت.



(۲)

(۱)



کمال‌الدین اصفهانی، شاعر ایرانی که به دست مغول‌ها کشته شد، حمله مغولان را به شهر اصفهان، چنین به نظم کشیده بود:

دی بر سر مرده‌ای دو صد شیون بود امروز یکی نیست که بر صد کردید



عظاملک جوینی در تاریخ جهانگشا، هجوم مغولان به شهر بخارا را از زبان یکی از اهالی آن شهر این‌گونه روایت می‌کند:

«آمدند و کُشدند و سوختند و کُشتند و بردند و رفتند».

فعالیت

- ۱- آیا به نظر شما علت هجوم مغولان به ایران فقط قتل اعضای کاروان تجاری آنها بود؟
- ۲- کاربرد شماره (۱۰) نمودار علت و معلول را در کلاس انجام دهید.
- ۳- از متون شماره (۱) و (۲) چه چیزی درباره حمله مغول‌ها استنباط می‌کنید؟
- ۴- به نقشه دقت کنید و بگویید کدام ولایات ایران مورد هجوم لشکریان چنگیزخان مغول قرار گرفتند.



سلطان جلال‌الدین، پسر و جانشین سلطان محمد خوارزمشاه، شهادتی از خود نشان داد و در یک جنگ بر مغولان پیروز شد، اما به دلیل اختلافات و درگیری‌های داخلی، کاری از پیش نبرد. در آن شرایط حساس، برخی از سرداران و حاکمان محلی و نیز خلیفه عباسی نه تنها جلال‌الدین را یاری نکردند، بلکه با وی وارد جنگ شدند.

هجوم هولناک چنگیز، یکی از فجایع تاریخ ایران بود. بر اثر این هجوم، بسیاری از ایرانیان جان باختند و تعداد زیادی به اسارت درآمدند یا آواره شدند. ترس و وحشت سراسر ایران را فراگرفت و مردم دچار سرخوردگی شدند. از این‌رو، میل به گوشه‌گیری و دوری از اجتماع در جامعه، رواج یافت. سپاهیان چنگیز در جریان هجوم به ایران، شهرها و آبادی‌های زیادی را ویران کردند و آسیب فراوانی به مزارع کشاورزی و قنات‌ها وارد آوردند. مغولان همچنین مساجد، مدارس و کتابخانه‌ها را خراب کردند و کتاب‌ها را سوزاندند.

حکومت مغولان بر ایران

پس از مرگ چنگیز، حملات پراکنده مغولان به ایران ادامه داشت، تا اینکه هلاکوخان نوه چنگیز، مأمور شد فتوحات مغول را در ایران و دیگر بخش‌های جهان اسلام، کامل کند. او، نخست اسماعیلیان ایران را از بین برد و قلعه‌های آنان را ویران کرد؛ سپس با تسخیر بغداد و کشتن خلیفه (۶۵۶ق)، خلافت عباسی را برانداخت.

هلاکوخان پس از نابودی خلافت عباسی، حکومت ایلخانان را تأسیس کرد. او به همراه فرزندان و نوادگانش، حدود هشتاد سال بر ایران فرمان راندند. در دوران فرمانروایی سلسله ایلخانان، ایران از نظر سیاسی یکپارچه و متحد شد و حکام و سرداران محلی تحت حاکمیت و سلطه مغولان، قرار گرفتند. حکومت ایلخانان با سایر حکومت‌های مغولی در آسیا و دولت‌های اروپایی ارتباط برقرار کرد. اروپاییان هم پس از جنگ‌های صلیبی، بیش از گذشته علاقه‌مند بودند که با کشورهای مسلمان و آسیایی، رابطه سیاسی و بازرگانی داشته باشند.



مرگ ایلخان ابوسعید و فروپاشی حکومت ایلخانی

به قدرت رسیدن تیمور در ماوراءالنهر

شروع یورش‌های تیمور به ایران

ایلخانان

۷۳۶

سربداران

۷۷۱

۷۸۳

تیموریان

۹۱۱

۷۰۰ ق

۸۰۰ ق

قلمرو ایلخانان



پس از مرگ آخرین ایلخان مغول (ابوسعید)، حکومت ایلخانان فرو پاشید. ایران بار دیگر گرفتار هرج و مرج، آشوب، جنگ و قتل و غارت‌های بی حساب شد؛ یکپارچگی و اتحاد سیاسی کشور ما از بین رفت و حاکمان محلی و سرداران مغول و غیرمغول، هر کدام بر بخشی از آن مسلط شدند و با یکدیگر به رقابت و ستیز برخاستند.



حمله چنگیز به ایران

۶۱۶

مرگ چنگیزخان

۶۲۴

لشکرکشی هلاکو خان به ایران

۶۵۱



۶۰۰ ق

قیام سربداران



هم‌زمان با فروپاشی حکومت ایلخانان، بی‌عدالتی و ستمگری حاکمان محلی، خشم و نارضایتی مردم را برانگیخت و موجب بروز قیام‌های مردمی در گوشه و کنار ایران شد. یکی از مهم‌ترین این قیام‌ها، قیام سربداران بود که از روستای باشتین در سبزوار آغاز شد. مردم سبزوار در آن زمان بر اثر تعلیمات شیخ خلیفه و شیخ حسن جوری، آماده‌ی مقابله با ظلم و ظالمان شده بودند.

○ صحنه‌ای از مجموعه‌ی تلویزیونی سربداران ساکنان روستای باشتین که از زیاده‌خواهی و گستاخی مأموران حاکم

مغولی خراسان به ستوه آمده بودند، به پا خاستند و مأموران مغول را مجازات کردند. آنان سپس با شعار «سر به دار می‌دهیم، تن به ذلت نمی‌دهیم»، سپاه حاکم مغول را در آن ولایت شکست دادند. قیام به سرعت گسترش یافت و سربداران پس از تصرف شهر سبزوار، حکومت خود را تأسیس کردند. آنان با پیروزی بر سرداران و حاکمان مغول در خراسان، قلمرو خود را به مناطق همجوار گسترش دادند. حکومت سربداران، پشتیبان مذهب شیعه بود. این حکومت محلی پس از یورش تیمور به ایران از بین رفت.

هجوم تیمور به ایران

در اواخر قرن هشتم هجری، بار دیگر سرزمین ما با یورش‌های وحشتناک اقوام بیابان‌گرد، از سمت شمال شرق روبه‌رو شد. این یورش‌ها را شخصی به نام تیمور، فرماندهی می‌کرد.



تیمور گورکانی* یکی از فاتحان مشهور در تاریخ است که بخش وسیعی از آسیا را فتح کرد و امپراتوری تیموری را بنیان گذاشت. او خود را از خاندان چنگیز می‌دانست. تیمور در بی‌رحمی و خونریزی دست کمی از چنگیزخان مغول نداشت.

او به هنر، علاقه نشان می‌داد و هر شهر و ولایتی را که می‌گشود، هنرمندان و صنعتگرانش را به پایتخت خود سمرقند (امروزی) می‌فرستاد. تیمور حرص و طمع بسیاری به کشورگشایی داشت و در اندیشه فتح چین بود که مرگ، امانش نداد.

تیمور پس از آنکه بر ماوراءالنهر تسلط یافت، با سوء استفاده از اوضاع پریشان و آشفتۀ ایران که بر هر گوشه آن خانی و سرداری حکومت می‌کرد، چندین مرتبه به کشور ما یورش آورد. یورش‌های تیمور نیز همچون هجوم چنگیز، آسیب و صدمات فراوانی به مردم ایران وارد کرد. در جریان این یورش‌ها، عدۀ زیادی کشته شدند و اموال و دارایی مردم غارت گردید. تیمور،

امپراتوری پهناوری را بنیان گذاشت که از مرزهای چین تا شام گسترش یافته بود. پس از مرگ وی، فرزندان و نوادگانش هر کدام به بخشی از امپراتوری او مسلط شدند و با یکدیگر به دشمنی و ستیز پرداختند. شاهرخ پسر تیمور، بر رقیبان خود برتری یافت و موفق شد بخش وسیعی از ایران را تحت تسلط خود درآورد. حکومت تیموریان سرانجام با ظهور حکومت صفویان در ایران از میان رفت.

قلمرو تیموریان



فعالیت

۵- به نظر شما آیا انسان‌ها در هنگام جنگ نیز باید حقوق دیگران را رعایت کنند؟ چگونه؟ آیا آنها اجازه دارند به غیرنظامیان و آثار فرهنگی و بناهای تاریخی یک کشور صدمه بزنند؟ گفت‌وگو کنید.

نیاکان ما چگونه بر روی ویرانه‌ها، شهرهای آباد ساختند؟ بزرگان ایرانی در دربار مغول‌ها: پس از هجوم مغولان به ایران، دانشمندان و بزرگان ایرانی با به جان خریدن خطرهای زیاد به مغولان نزدیک شدند. آنها می‌کوشیدند که خوی خشن و ویرانگر بیابانگردان مغول را مهار کنند و مانع خونریزی بیشتر شوند. بزرگان ایرانی همچنین تلاش می‌کردند که مغولان را با فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی آشنا کنند و راه و رسم کشورداری را به آنان بیاموزند.

* **خواجه نصیرالدین توسی** یکی از برجسته‌ترین دانشمندان مسلمان ایرانی بود که به عنوان مشاور هلاکو خان احترام بسیار یافت. او در جریان لشکرکشی هلاکو، تلاش زیادی برای حفظ جان مردم و کاهش قتل و غارت‌های مغولان کرد.

یکی از کارهای ارزشمند خواجه نصیر، تسویق هلاکو به ساختن رصدخانه* مراغه بود. این رصدخانه به همت خواجه، تبدیل به یک مرکز علمی و تحقیقاتی عظیم شد که منجمان و دانشمندان زیادی در آن فعالیت می‌کردند. رصدخانه مراغه به وسایل اخترشناسی و کتابخانه بزرگی، مجهز بود.



○ خواجه نصیرالدین توسی



خواجه نصیرالدین توسی با علوم مختلف آشنایی داشت و در تقویت مذهب شیعه کوشش فراوان کرد. کتاب اخلاق ناصری از جمله آثار معروف این دانشمند بزرگ است. روز پنجم اسفند در تقویم کشور ما به عنوان روز بزرگداشت خواجه نصیر و روز «مهندسی» نام‌گذاری شده است.



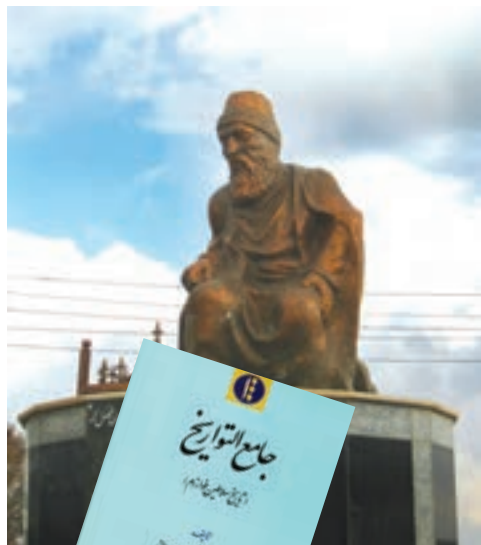
برادران جوینی

دو برادر به نام‌های عظاملک و شمس‌الدین محمد از خاندان جوینی در دوران مغول‌ها برای اصلاح امور ایران، کوشش بسیار کردند. وقتی هلاکو به قلعه‌های اسماعیلیان حمله کرد، عظاملک جوینی مانع نابودی کتابخانه قلعه الموت شد و وقتی هلاکو حکومت عراق را به او داد، برای عمران و آبادی و بازسازی ویرانی‌ها، تلاش زیادی کرد. شمس‌الدین محمد جوینی هم که وزیر اعظم [هلاکوخان، اباقا و تگودار] بود، کوشش‌های زیادی برای آباد کردن شهرها و حمایت از شاعران و دانشمندان انجام داد.



* یکی دیگر از سیاستمداران و دانشمندان نامدار ایرانی در دوره مغول، خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی بود که خدمات فرهنگی و اجتماعی فراوانی انجام داد. او به عنوان پزشک به دربار ایلخانان راه یافت و علاقه بسیاری به عمران و آبادی و انجام کارهای خیریه داشت.

یک نمونه بسیار مهم آن بنای رَیغ رشیدی در تبریز بود که شامل مؤسسات مختلف مانند مسجد، مدرسه، بیمارستان، خانقاه و کتابخانه می‌شد. خواجه این بنای عظیم را که تعداد زیادی از عالمان و پزشکان در آن اشتغال داشتند، وقف کرد. رشیدالدین چندین کتاب در رشته‌های مختلف علمی نوشت که معروف‌ترین آنها جامع‌التواریخ رشیدی است. این وزیر دانشمند نیز به دستور ایلخان مغول به قتل رسید.



مسلمان شدن ایلخانان : مغولان هنگامی که به ایران هجوم آوردند دین واحدی نداشتند؛ عده‌ای از آنها هنوز به



آیین گذشتگان خود اعتقاد داشتند و گروه دیگری پیرو آیین بودایی* و دین مسیحیت بودند. در دوران ایلخانان، مبلغان* بودایی و مسیحی کوشش زیادی برای ترویج و گسترش آیین خود در ایران کردند، اما موفقیت چندانی کسب نکردند؛ زیرا مردم ایران اعتقاد محکمی به اسلام داشتند. سرانجام بر اثر کوشش عالمان و وزیران ایرانی، ایلخانان به دین اسلام درآمدند و مسلمان شدند.

توجه ایلخانان به معماری و هنر

بر اثر تلاش‌های بزرگان و عالمان ایرانی، سرانجام پس از چند دهه ایلخانان مغول به فرهنگ و تمدن ایران، علاقه‌مند شدند و برای عمران و آبادانی تلاش کردند.

* غازان خان به تشویق و راهنمایی وزیر خود، خواجه رشیدالدین

فضل‌الله همدانی، اقدام به اصلاح امور اداری، مالی و قضایی کرد. این ○ تابلوی نقاشی غازان خان هنگام تلاوت قرآن ایلخان، همچنین برای عمران و آبادانی تبریز بسیار کوشید. به روزگار او، شُئب (گنبد) غازان در تبریز با دوازده بنای مهم مانند بیمارستان، مسجد، کاخ، مدرسه، کتابخانه و ... بر پا شد. هم‌زمان در بسیاری از شهرها مسجدهای بزرگ و در کنار آن گرمابه‌ای برای تأمین هزینه نگاهداری مسجد ساختند.

* سلطان محمد خداپسند (اولجایتو) جانشین غازان خان نیز علاقه‌مند به عمران و آبادانی بود. او به پیشنهاد وزیرش

خواجه رشیدالدین فضل‌الله، پایتخت را به سلطانیه منتقل کرد و موجب آبادی آنجا شد. اولجایتو در آن شهر آرامگاهی برای

خود بنا کرد که به گنبد سلطانیه معروف است و یکی از شاهکارهای معماری در جهان اسلام به شمار می‌آید.

* در دوران ابوسعید آخرین

ایلخان مغول نیز بناهای باشکوهی ساخته شد. این بناها از نظر عظمت و بلندی گنبدها و ایوان‌ها کم‌نظیر هستند. گچبری و کاشی‌کاری‌های زیبا و اعجاب‌انگیز بناهای مذکور، حکایت از ذوق و نبوغ معماران ایرانی در آن زمان دارد.



○ گنبد سلطانیه، استان زنجان



○ ارگ علیشاه تبریز که توسط خواجه تاج‌الدین علیشاه وزیر ایلخان اولجایتو و ایلخان ابوسعید بنا شد.



○ مسجد جامع ورامین، بنا شده در زمان ایلخان ابوسعید

فعالیت

۱- به تصویر گنبد سلطانیه، مسجد جامع ورامین و ارگ علیشاه تبریز دقت کنید. شباهت‌های آنها چیست؟ از کدام فنون معماری و هنرها، به منظور ساختن و زیباسازی آنها استفاده شده است؟



○ سردیس شاهرخ تیموری

علاقه‌مندی جانشینان تیمور به معماری و هنر

در زمان جانشینان تیمور نیز هنر و ادبیات و معماری رشد چشمگیری یافت. شاهرخ پسر تیمور که تحت تأثیر فرهنگ و تمدن ایران قرار داشت، راه پدر را در جنگ و خونریزی ادامه نداد. در زمان او هرات به پایتختی تیموریان انتخاب و به یکی از بزرگ‌ترین باشکوه‌ترین شهرهای ایران تبدیل شد. به سبب توجه و علاقه شاهرخ به ادب و هنر، تعداد زیادی از شاعران، هنرمندان و معماران نامدار به این شهر آمدند. همچنین مدارس و کتابخانه‌های متعددی به فرمان او در هرات ساخته شد و جویندگان علم و دانش را از گوشه و کنار ایران به خود جذب کرد.

گوهرشاد، همسر شاهرخ از زنان نیکوکار بود که به عمران و آبادی توجه داشت. او بناهای متعددی در هرات و مشهد ساخت که مسجد گوهرشاد در جوار حرم حضرت امام رضا (علیه السلام) یکی از آنهاست.

بسران شاهرخ نیز به علم و ادب و هنر علاقه و توجه بسیار داشتند و به پیشرفت زبان و ادب فارسی خدمت شایانی کردند.



○ مسجد گوهرشاد، مشهد



○ رصدخانه سمرقند که توسط میرزا الغ بیگ، پسر شاهرخ ساخته شد.

در دوره تیموریان، هنر نگارگری (نقاشی) و خوشنویسی شکوفا شد و نگارگران و نقاشان آن زمان آثار هنری ارزشمندی از خود به جای گذاشتند. شاهنامه بایسنق یکی از نفیس ترین نسخه های کهن شاهنامه است که به سفارش بایسنق میرزا، شاهزاده تیموری نگارگری و تذهیب شد. این اثر از نظر کتاب آرای و ارزش هنری، اهمیت فراوانی دارد. برخی سرداران حکومت تیموری نیز به عمران و آبادانی توجه و علاقه داشتند.



○ نقاشی کاخ خُوزَنُق، اثر کمال الدین بهزاد، نقاش مشهور ایرانی در دوران تیموری و صفوی



○ امیرجلال الدین چخماق که از جانب شاهرخ بر یزد حکومت می کرد با همکاری همسر خود فاطمه خاتون، مجموعه ای از بناهای باشکوه را در آن شهر ساخت. این مجموعه شامل تکیه، میدان، بازار، کاروانسرا، حمام، آب انبار، خانقاه* و مسجد است.

بخشی از گنجینه ادبیات فارسی دوره‌های مغول، ایلخانان و تیموریان



دوره مغول و ایلخانان



دوره مغول و ایلخانان



دوره تیموریان



فعالیت

- ۲- چرا عنوان این درس پیروزی فرهنگ بر شمشیر انتخاب شده است؟ توضیح دهید.
- ۳- کاربرگه شماره (۱۱) بررسی آثار عصر ایلخانی و تیموری را انجام دهید.
- ۴- چرا کشور ایران با وجود این همه هجوم‌های وحشیانه مغول‌ها و تیموریان پا برجا ماند؟

در دوران مغول و تیموریان تاریخ‌نویسی
بیش از سایر دوره‌ها رواج یافت.

واژه‌ها



یاسا: واژه مغولی به معنای رسم، قاعده و قانون است. «یاسا رسانیدن» به معنای مجازات کردن و کشتن بوده است.

ایلخان: خان و فرمانروای ایل؛ عنوان سلاطین مغول در ایران.

گورکان: لقب تیمور مؤسس سلسله تیموریان؛ گورکان به مغولی به معنای داماد است؛ به سبب آنکه تیمور با دختری یکی از شاهان ماوراءالنهر از نسل چنگیزخان ازدواج کرده بود به گورکان معروف شد.

رصدخانه: رصدخانه یا رصدگاه به مکانی گفته می‌شود که در آن، حرکات و احوال سیارگان و ستارگان را مشخص

و معین می‌کنند.

بودایی: پیرو آیین بودا. این آیین در هند به وجود آمده و امروزه مذهب بیشتر مردم کشورهای شرق آسیا مانند چین،

کره، تایلند و ... است.

مُبلِّغ: رساننده پیام، کسی که دینی را تبلیغ می‌کند.

مُنَجِّم: ستاره‌شناس

خانقاه: مکانی که صوفیان (درویشان) در آنجا مراسم مذهبی خاص خود را انجام می‌دهند.

به کاربندیم

یکی از فعالیت‌های زیر را انتخاب کنید و انجام دهید.

۱- به طور گروهی درباره یکی از آثار هنری، معماری، ادبی و ... که در این فصل به آن اشاره شد (برای مثال مسجد

گوهرشاد، گنبد سلطانیه، رصدخانه سمرقند و ...) تحقیق کنید و سپس اطلاعات و تصاویر مربوط به آن را به صورت روزنامه دیواری نمایش دهید.

۲- در صورتی که به نقاشی علاقه‌مندید یکی از بناهای تاریخی مربوط به دوره ایلخانی یا تیموری را نقاشی کنید.